

Mye å se og oppleve:

Medisinsk-odontologisk historie-ferie i Bergen

Det er mange gode grunner til å besøke Bergen i sommer. I tillegg til de gode mulighetene for blant annet å oppleve nydelig regn, syv fjell og fire komponisthjem, kan vi her presentere fem andre gode grunner. Er du opptatt av og interessert i odontologisk og medisinsk historie, er Bergen en reise verdt. Tidende har gått opp en tidskronologisk løype fra Sandviken til Årstad. God tur!

Gamle Bergen: Vi starter på Gamle Bergen som ligger i Sandviken. Er du heldig får du omvisning av «borgermesteren» Trygve Fett. Det er guidede turer hele sommeren

Gamle Bergen, Sandviken:

TANDLÆGESTUEN • Bymuseet «Gamle Bergen» er en god start – av mange grunner. Gamle Bergen er et bymuseum i ordets rette forstand. Selv om gater og smau er kunstig satt opp, er bygninger og inventar helt ekte vare. Tannlegekontoret øverst i gaten er samlet og bygget opp av Bergen Tannlegeforenings Museumskomité, som ledes av Knut Meyer.

– Tannlegekontoret er pent innredet som en del av dagligstuen til byens «tandlæger» anno 1891 som er stiftelsesåret til Bergen Tannlegeforening. Selv om han (ja, det var nok en mann) hadde en parafinlykt lampe – en Telschows-prosjektor – var han avhengig av dagslys for å få noenlunde nok lys til å utføre nødvendig behandling. Ja, det gjorde nok vondt. Anestesi ble lite brukt og alt tok lengre tid. Det var slit-somt for tannlegene og ubehagelig for pasientene. Dette var på den tiden man begynte med eksamen etter utførte studier, og ikke minst praktiske øvelser. Blant byens første fastboende «tannleger» var det flere som hadde bakgrunn

som gullsmed. Etter noen ukers kurs i kunsten å trekke tenner, kunne de få bevilling til å behandle pasienter, forteller Meyer.

Behandlingen gikk ut på «at rense, utfylde, file, rette og uttrække tænder: at indsætte kunstige tænder, at forfærdige disse og de til deres fæstning fornødne apparater», slik det ble beskrevet i 1844. Selve svennestykket var å lage en fullstendig protese. Gebisset ble laget med dyretenner og noen ganger mennesketenner fra døde. Tennene ble festet i kautsjuk. Mot slutten av 1800-tallet ble det vanlig med porselenstenner, ofte importert like fra Amerika. På Tandlægekontoret finner du prøver på alt dette.

Tannlegeboret på Gamle Bergen er fra 1871 mens det vakre skapet for nødvendig utstyr er laget i Belfast. «Klinikken» var heller ikke utstyrt med innlagt vann. Men vann måtte man ha på klinikken den gang som nå, og dette ble ordnet med at man helte vann i en beholder som var koplet til en kran og vask. Under vasken står det en bøtte som samler opp igjen vannet.

Det er dessverre ikke anledning til å gå inn i selve stuen. Til det er det for mange løse gjenstander og fine møbler, men til gjengjeld får man et godt inn-syn i «hjemmepraksisen» fra døren.

DET FØRSTE TANNLEGEKONTORET •

Vegg i vegg med stue-praksisen, har Meyer med flere innredet et tannlegekontor som gjenspeiler det ypperste av utstyr og innredning anno 1910. «Bergen fikk elektrisitet rundt 1900 og vi ser at tannlegen var tidlig ute for å ta i bruk nyvinningen. Prismegalssene i Rhein-lampen fra 1912 gir et utrolig godt og spredt lys som gjør tannlegen mindre avhengig av dagslys. Denne tannlegen har også investert i topp moderne røntgenutstyr, som kom på markedet i 1920. Modellen på Gamle Bergen er av tysk-amerikansk fabrikat Ritter. Apparatet var i bruk frem til 1980-tallet!

I tilknytning til tannlegekontoret, er det innredet et verkstedskontor for protesemaker. I utstillingen vises ulikt verktøy til bruk ved fremstilling av kunstige tenner.

Hjemmekoselig: Da Bergen Tannlegeforening ble stiftet i 1891, var det vanlig med praksiskontor i stuen. Hygienen kan nok diskuteres, men møbler og innredning for øvrig skapte en hyggelig ramme rundt et besøk, som gjerne var forbundet med smerte for pasienten.

High tech anno 1910: Tannlegekontoret var tidlig ute med ny teknologi. Elektrifisering gav mulighet for langt bedre arbeidslys og etter hvert kom røntgenapparat i bruk. Det vil nok overraske noen at versjonen på bildet var i bruk til ut på 1980-tallet.

Karies, karies: Etter at raffinert sukker kom (og ble lagret på Sukkerhusbryggen) til Bergen, skjøt kariesforekomsten i været. Skoletannlegen på 1920-tallet hadde mye å gjøre.

State-of-the-art: På Skolemuseet i Bergen har Museumskomiteen i Bergen Tannlegeforening samlet et komplett kontor med utstyr tilsvarende det som sto på den nye klinikken på Nygård skole da den åpnet i 1929.

Skolemuseet (Latinskolen), Lille Øvregate (ved Domkirken):

SKOLETANNLEGEN – «PINAREN» •

Fra Sandviken tar vi mot sentrum og setter retning mot Domkirken (som er verdt et besøk i seg selv). Til venstre for kirken begynner Lille Øvregate (mot Fløibanen). På høyre hånd ligger den gamle Latinskolen som har gitt grunnutdannelse for en rekke kjente kvinner og menn i Bergen. Blant de aller mest kjente bergenserne som har tråkket sine barnesko på skolen er forfatteren, vitenskapsmannen og europeeren Ludvig Holberg. Dagens bygg er fra 1706, men skolen går tilbake til 1153. Det er her vi finner Bergen Skolemuseum.

Bergens første skoletannlege åpnet i 1912 og holdt til i Øvre Korskirkealmenning som ligger like i nærheten av museet.

– Bybrannen i 1916 førte til at skoletannklinikken måtte flytte i 1917. Etter noen år i en barakke, fikk skoletannhelsetjenesten Norges største tannkli-

nikk på Nygård skole i 1929. I andre etasje i Bergen Skolemuseum, har vi gjenskapt skoletannlegens kontor fra denne tiden, forteller Meyer.

St. Jørgen Hospital, Marken:

LEPRAMUSEET – EN BY I BYEN •

250 meter fra Bergen Skolemuseum, rager tårnet på St. Jørgen kirke opp i Kong Oscarsgate. Kirken var i mange år menighetskirke for folk på Årstad, men det var de leprasmittede som bodde på St. Jørgen Hospital som utgjorde kjernen i menigheten. På det meste bodde det 170 voksne med lepra på St. Jørgen Hospital. Professor emeritus Lorentz Irgens har i mange år vært en drivende kraft for å ta vare på og utvikle dette viktige medisinsk-historiske monumentet.

– St. Jørgen Hospital kan dokumenteres tidfestet til 1411, men opprinnelsen er nok eldre. Bybrannene som preger Bergens historie, har også satt sine spor på hospitalet. Byggene fra 1411 brant i 1640, før en ny brann i 1702 påny la anlegget i akse. Dagens bygg er fra tiden etter 1702, og her bodde lepraspasienter like til 1946. Da hadde Pleie-stiftelsen (se under, red.anm) vært i drift i en del år, men mange av beboerne på St. Jørgen foretrakk et litt friere

Den spedalske synden: Kirken på St. Jørgen Hospital var tilrettelagt for de 170 fastboende lepraspasientene, men også for menigheten utenfor var kirken et samlingspunkt. Og under bildet på altertavlen står en tekst til ihukommelse: «Mit syndeoffer Jesu Blod, Jeg her ved herrens Alterbord til lægdom vil Samle op, for min Spedalsche Sjel og Krop.»

Trangbodd: Rundt 170 beboere med lepra var innkvartert på St. Jørgen Hospital. De bodde to og to på små rom.

liv her. De kunne gå fritt i byen, handle på Torget og drive på med aktiviteter i det store fellesrommet og i verkstedene, forteller Irgens.

Forholdene på St. Jørgen var slett ikke like idylliske som det kan se ut som i dag. På 1800-tallet ble hospitalet i et brev omtalt som «gravsted for de levende». Det var legen Daniel Cornelius Danielsen (1815–1894) som startet systematisk forskning på lepra, men det var hans svigersønn Armauer Hansen som «stakk av» med oppdagelsen av lepra-basillen. Til gjengjeld er et av byggene i «helseklyngen» på Årstad for Universitetet i Bergen oppkalt etter den handlekraftige og samfunnsengasjerte, men historisk undervurderte legen, oppkalt etter ham: Overlege Danielsens hus. Historien om overlege Dani-

elssen (Karen Helle, 2014) er vel verdt å lese.

Pleiestiftelsen, Kalfarbakken:

«HEMMELIG» ARV ETTER ARMAUER HANSEN • Fra St. Jørgen er det naturlig å følge veien videre mot sør. Midt i Kalfarbakken ligger Pleiestiftelsen (i moderne tid er det mange i Bergen som kaller det for Attføringsinstituttet).

Pleiestiftelsen var en av tre i Norge: Rekneshuset ved Molde, Reitgjerdet i Trondheim og Pleiestiftelsen i Bergen, som er fra 1857.

– Overlege Danielssen forsket i seks år på lepra før han i 1846 skrev en stor vitenskapelig monografi om sykdommen. Før denne tid var det vanlig antakelse at sykdommen var en Guds straffedom, noe som gjenspeiles i teksten under altertavlen i kirken på St. Jørgen. Danielssen mente at sykdommen var en arvelig sykdom. Monografien ble oversatt i flere språk, blant annet fransk, og den er det første norske vitenskapelige bidraget til internasjonal medisinsk forskning, forteller Irgens.

Det var likevel Armauer Hansen, utstyrt med moderne mikroskoper og metoder som identifiserte leprabasillen og derved kunne slå fast at sykdommen

var smittsom og ikke arvelig. Et fullstendig etisk uakseptabelt forsøk med å innpode en pasient med leprabasillen (forsøket var negativt), førte til at Armauer Hansen ble fratatt stillingen som lege ved Pleiestiftelsen. Han ble likevel rehabilitert av Kong Oscar som utnevnte Armauer Hansen til ridder av St. Olavs Orden og senere til Kommandør for sitt vitenskapelige arbeid med lepra.

På Pleiestiftelsen er det samlet utstyr som Armauer Hansen brukte, og ikke minst har de gjenspekt hans kontor hvor den gedigne kontorpulten står i sentrum. Bøker og vitenskapelige artikler pryder hyllene og i montre er det lagt frem brev og akkrediteringer.

Armauer Hansens laboratorium og kontor på Pleiestiftelsen er ikke åpent for publikum. Det er likevel tilgjengelig, men du må avtale besøk på forhånd. Ta kontakt med administrasjonen på Instituttet for global helse og samfunnsmedisin, telefon 55 58 61 00.

Odontologen, Årstadvollen

KLISS MODERNE – MED (LITT)

HISTORISK INNHOLD • Høsten 2012 tok Medisinsk fakultet ved Universitetet i Bergen i bruk det nye Odontologiby-

Klinikk anno 1930: Den eldste uniten på utstillingen på Odontologen i Bergen, er fra Siemens. Den sorte fargen var moderne på denne tiden. Boret hadde en omdreining på cirka 6 000 per minutt. Stolen er av Ritter fra Tyskland. Mens uniten kommer fra tannlege Hans Ruus i Nittedal, kommer stolen fra tannlege Ragnvald Yri i Bergen.

Godt bevart historie: Bergen Medisinsk-Historiske Selskap har tatt vare på arven etter Armauer Hansen. Lorentz M. Irgens har tatt plass ved kontorpulten til mannen som fikk en sykdom oppkalt etter seg: Hansens disease.

get på Årstadvollen. Byggets utforming gir assosiasjoner til kjeveben og tanngard med røde og hvite overflater. Den gamle «Odontologen» (som bussholdeplassen het) skal rives, men heldigvis har Knut Meyer og hans venner klart å ta vare på historien også her. I to montre har de montert komplette uniter som henspiller på state-of-the-art av utstyr i henholdsvis 1930, og fra 1962 da det første bygget ble tatt i bruk.

Et besøk på Årstadvollen peker også mot fremtiden. Her skal eksisterende og nye bygg utvikles til en stor og i nasjonal sammenheng unik «helseklynge». På tomten hvor den gamle «Odontologen» lå, kommer det et nybygg for blant annet Psykologisk fakultet, og på andre siden av elven og veien, bygger Haraldsplass Diagonale Sykehus nytt bygg. Arven etter Jacob All-Moe, Overlege Danielssen, Armauer Hansen og alle de andre fremragende forskere

innen odontologi og medisin skal føres videre til glede for dagens og fremtidens pasienter.

Torbjørn Wilhelmsen

FUNFACTS • Tannlege Jacob Aall-Moe (1829–1914) kom fra Danmark, og åpnet praksis i Bergen etter at han tok eksamen i 1862. Aall-Moe tok initiativ til etablering av Bergen Tannlegeforening (BTF) i 1891. Hans «svenneprøve» er i BTFs eie. Protesen oppbevares på Gamle Bergen men er ikke utstilt. I følge Knut Meyer viser det hans velutviklede ferdigheter i protesefaget.

«CHOKOLADE FOR HELSEN» • Gjennomslaget for industrialisert raffinert sukker førte til massiv skade på folketannhelsen. Det var først under annen verdenskrig at sammenhengen mellom sukker og karies ble endelig vitenskapelig fastslått. Til Bergen Skolemuseum har Knut Meyer fått fatt i et informasjonshfte om det fordelaktige med et sjokoladeholdig kosthold. Det skal tilføyes at heftet var utgitt av Freia...

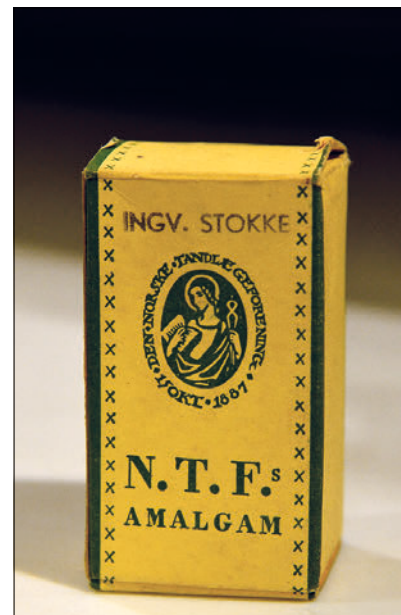
«NOE Å BITE I» • På bergensk gatespråk ble skoletannhelsetjenesten omtalt som «pinaren». Det kunne gjøre vondt å gå til tannlegen. Så vondt var det tidvis at tannlegene fikk dype bitt av smertefulle barnetenner. For å unngå bittskader på egne fingre var det tannleger som satte på en fiks fingerbeskytter.

AMALGAM I «KILOGRAM» • «*Kan De hente en pakke amalgam til meg, frøken Andersen?*» Det ble konsumert betydelige mengder amalgam på klinikkene da kariesepidemien raste som verst før fluoren gjorde sitt inntog. Også Tannlegeforeningen forsynte sine medlemmer med fordelaktige forpakninger.

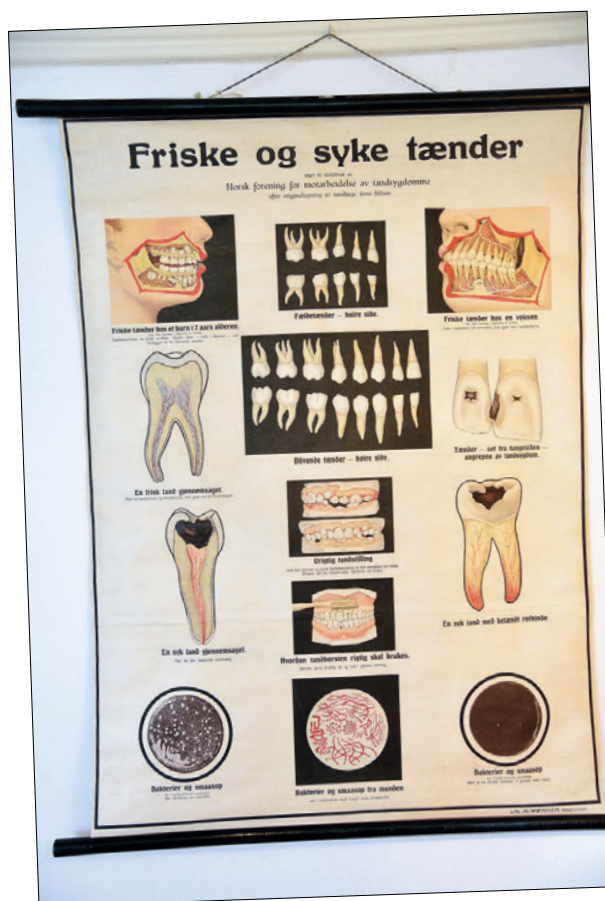
DA SOM NÅ • Tannhelsetjenesten har brukt mye tid og ressurser på å opplyse barn og unge om betydningen av friske tenner. Sånn sett er plakaten fra 1920-årene like aktuell i 2018.

Knut Meyer.

NTF forsynte medlemmene med amalgam.

Plakat fra 1920-tallet.